

УДК 324.001.76 (497.11)

Каравайцева О. В., НУ «ОЮА»

СТАНОВЛЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ СЕРБІЇ В ПОСТКОМУНІСТИЧНОМУ ПЕРІОДІ

В статті розглядаються проблеми становлення та удосконалення виборчої системи Сербії в посткомуністичному періоді. Освітлюється процес трансформації виборчої системи та перехід від однопартійної до багатопартійної системи.

Формування та становлення виборчої системи Сербії після розпаду СФРЮ, було ускладнено тривалим періодом кризи, епохою громадянської війни, що надзвичайно негативно відобразилося на трансформаційних електорально-правових процесах в Сербії. За майже два десятиліття виборче право Сербії зазнало і структурні і локальні зміни, які торкнулися і типа виборчої системи Сербії, і цілого ряду елементів, що помітно впливають на перспективи розвитку партійної і парламентської сфер політичної системи Сербії. З прийняттям Конституції Республіки Сербія в 1990 р. принцип делегування як основної при побудові системи органів представницької влади Республіки був замінений на принцип народного представництва, характерний для абсолютної більшості європейських держав. Перехід до багатопартійної системи повинен був стати кроком до утвердження в Югославії парламентаризму європейського зразка. Через виняткове загострення ситуації в країні, що загрожувала крахом союзної держави, цей перехід слід було здійснити в найкоротші терміни. Всього декілька місяців знадобилося для організації виборів на невідомій досі багатопартійній основі.

На перших після Другої світової війни багатопартійних виборах до Народної Скупщини Республіки Сербія в грудні 1990 р. була застосована мажоритарна виборча система з двох турів. Конституція 1990 р. і Закон про вибори депутатів 1990 р. гарантували загальне і рівне виборче право при таємному голосуванні. Голосування за кандидатів проводилося по одномандатних виборчих округах. Враховуючи те, що в Народній Скупщині було 250 депутатських місць, стільки ж формулося і округів. Виборці голосували безпосередньо за кандидата шляхом обведення порядкового номера перед ім'ям на бюлетені для голосування. Вибраним вважався кандидат, що отримав абсолютну більшість голосів виборців, що проголосували, за умови, що в голосуванні взяло

участь більше 50 % зареєстрованих виборців. Інакше проводився другий тур голосування. В ньому приймали участь лише два кандидати, що отримали найбільшу кількість голосів в першому турі виборів. У другому турі при будь-якій явці виборців депутатом ставав кандидат, що зібрав більшу кількість голосів, чим суперник. Підготовку, проведення, а також контроль за ходом виборчого процесу здійснювали Республіканська виборча комісія, виборчі комісії виборчих округів і виборчі комітети. Виборчі органи всіх рівнів формувалися з врахуванням як політичних, так і професійних критеріїв [1].

Вибір мажоритарної виборчої системи на перших багатопартійних виборах, на думку найбільшого фахівця в області виборчого права Сербії професора Мілана Йовановіча, був закономірною реакцією оновленої політичної системи країни на пануючу багато десятиліть систему делегування [2]. Багатоступінчаті непрямі механізми останньої сприяли абсолютному відриву представників від виборців, деперсоналізації уповноваженої особи і зневазі основними принципами виборчого права. Встановлення політичної системи, заснованої на принципах політичного плюралізму, і формування органів публічної влади на принципах розділення властей зобов'язали до створення такої виборчої системи, яка була б ясною і зрозумілою для пересічних громадян. Після багатолітньої практики проведення виборів як політичних ритуалів, без натяку на реальну конкуренцію, мажоритарна виборча система стала розумним рішенням. Адже громадяни, голосуючи безпосередньо і таємно за кандидатів різних партій, безпосередньо формували не лише склад представницького органу – Народної Скупщини, але і безпосередньо впливали на формування уряду. Мажоритарна виборча система чітко позначила першу лінію розколу на багатопартійній «політичній арені» Сербії. Тільки правляча Соціалістична партія Сербії висловилася на користь мажоритарної виборчої системи. Всі останні політичні партії були проти, пропонуючи на виборах народних депутатів застосовувати пропорційну виборчу систему. Мабуть, єдиним виключенням в позиціях партій з даного питання стала пропозиція Партії нової демократії. Вона пропонувала ввести змішану виборчу систему, що поєднувала елементи мажоритарною і пропорційною виборчих систем [3].

На перших багатопартійних виборах мажоритарна виборча система найбільшою мірою відповідала інтересам перш за все Соціалістичній партії Сербії, оскільки її голова Слободан Мілошевич мав значну підтримку і авторитет серед виборців, а також наявністю авторитетних і талановитих кадрів у партії. Навпаки, для опозиційних партій, що знаходилися на етапі формування, організаційна структура

яких практично зводилася до декількох десятків учасників в двох-трьох найбільших мегаполісах, без фінансування, без впливу в ЗМІ, мажоритарна виборча система була свідомо програшною. Саме тому вони і виступали за пропорційну виборчу систему. Вже на перших виборах в депутати Народної Скупщини вживання мажоритарної виборчої системи привело до закономірних результатів – оглушливої перемоги Соціалістичної партії Сербії. Набравши близько 46 % голосів, Соціалістична партія Сербії отримала 194 депутатських крісла (майже 80 %) [4].

Багато в чому завдяки мажоритарній виборчій системі Соціалістична партія Сербії сформувала не лише гомогенну парламентську більшість, але і однопартійний уряд. Вживання цієї виборчої моделі забезпечило можливість партіям національних меншин бути представленими в Народній Скупщині. Так, статистика невблаганно свідчить про те, що загальна кількість депутатів від партій, що представляли угорську національну меншість, мусульман Сербії, була пропорційна відсотку цих груп в загальному складі населення Сербії [5]. Вельми трохи представлена в Народній Скупщині так звана демократична опозиція зробила не інституційні методи дії, у тому числі на Народну Скупщину, з тим щоб змінити виборчу модель, що діє, а саме замінити її на пропорційну. Вибори у Віче громадян Союзної Скупщини Союзної Республіки Югославія провіщали можливий компроміс влади і опозиції з питання типа виборчої системи. А точніше, правлячі соціалісти Сербії і Чорногорії на виборах у вищезазначене Віче запропонували використовувати змішану виборчу систему. Відповідно до представленого ними проекту половина депутатів обиралася по мажоритарній виборчій системі з одним туром голосування, а інша половина – по пропорційній виборчій системі, при цьому Республіка Сербія була єдиним виборчим округом. Виборчий поріг складав 5 %, а розподіл депутатських мандатів здійснювався по формулі д'Ондта. Але, незважаючи і на ці поступки, більшість опозиційних партій бойкотували ті вибори в травні 1992 р.

Криза політичних інститутів, безперервні виступи опозиції, погіршення позиції Союзної Республіки Югославія на міжнародній арені в результаті введення санкцій Радою Безпеки ООН привели до скликання Круглого столу за участю влади і опозиції, заявленою метою якого став пошук компромісу відносно майбутнього виборчої системи на майбутніх позачергових парламентських і президентських виборах. В результаті була досягнута угода, по якій всі рішення Круглого столу приймалися на основі консенсусу, а правляча Соціалістична партія Сербії перейняла на себе політичне зобов'язання

голосувати за всі прийняті таким чином рішення без змін в Народній Скупщині Республіки Сербія. Позиція Соціалістичної партії Сербії полягала в тому, щоб кількість виборчих округів була удвічі більше. Тодішній голова уряду Мілан Паніч вирішив суперечку, запропонувавши сформуванню 9 виборчих округів, 5-процентний виборчий поріг і метод д'Ондта для розподілу мандатів. І хоча опозиція не підписала остаточний документ Круглого столу, виборчий закон, що відобразив найважливіші його положення був прийнятий Народною Скупщиною. Саме на підставі цього виборчого закону пройшли і перші позачергові вибори 1992 р. і наступні позачергові вибори 1993 р. Пізніше за пропозицією Демократичної партії соціалістів був змінений закон про кількість виборчих округів для Віче громадян Союзної Скупщини в 1996 року [6].

Аналогічно в Сербії 9 крупних виборчих округів (у яких обиралося значно більш 10 депутатів, що, відповідно, гарантувало високу пропорційність при перетворенні голосів виборців в мандати) було перетворено в 29 маленьких виборчих округів (у яких, як правило, обиралося менше 10 депутатів). Математично доведено, що це приводило до спотворення при розподілі мандатів, до зменшення пропорційності і штучного вбудовування елементів мажоритарної виборчої моделі в пропорційну систему, що діє. Опозиція бойкотувала вибори, проведені по цій виборчій моделі. Чергові зміни у виборчому законодавстві Сербії також стосувалися виборчого округу. Після повероту 5 жовтня 2000 р. за пропозицією Сербської радикальної партії 9 жовтня Народна Скупщина Республіки Сербія ухвалила новий Закон про вибори народних депутатів, відповідно до якого Сербія на парламентських виборах тепер стала єдиним виборчим округом [7].

На виборах 2001 р. ці наслідки залишилися в тіні через об'єднану коаліційну участь в них 24 політичних партій. Демократична опозиція Сербії (конгломерат дуже різних по своїх програмах політичних партій, більшість з яких самостійно не здолали б на виборах виборчий поріг) перешкодила «розсіюванню» голосів виборців [8]. Тимчасом, на наступних виборах народних депутатів в 2003 р., після розпаду Демократичної опозиції Сербії, виявилася згубна дія ефекту єдиного виборчого округу на пропорційний розподіл депутатських мандатів. Так, результатом виборів до Народної Скупщини Сербії стало те, що вперше з моменту проголошення багатопартійності в 1990 р. в ній не були представлені малі партії, і перш за все партії національних меншин. В той же час збільшилося число голосів виборців, що розсіялися, зникли. При цьому нескладні математичні розрахунки дозволяють передбачити те, що причиною такого представлення партійних сил в

Народній Скупщині більшою мірою стала наявність єдиного виборчого округу, а не 5-процентного виборчого порогу [9]. Декілька пізніше наслідки згаданої виборчої моделі були пом'якшені тим, що законний виборчий поріг був скасований для національних меншин. Тепер політичні партії, що представляють національні меншини Сербії, могли брати участь в розподілі депутатських мандатів, не дивлячись на те, що набрали менше 5 % голосів виборців і їм залишалося здолати лише природний виборчий поріг.

Таким чином, аналіз процесу становлення та формування виборчої системи Сербії в пост-комуністичному періоді дозволяє зробити висновки про те, що інститут організації і проведення виборів в Сербії зазнав ряд істотних реформ, а саме відбулася зміна виборчої моделі мажоритарної на пропорційну виборчу систему, яка була запроваджена у 1992 році. Крім того, інновації в області виборчого законодавства стосувалися розміру виборчого округу, який має сильну регулюючу дію на результати виборів. Поза сумнівом, певний вклад в розвиток цього інституту політико-правової системи Сербії був внесений соціалістичним експериментом: загальне виборче право, відміна ряду цензів і т. д. При цьому заміна народного представництва системою делегування, відсутність реального вибору, та і виборності в умовах існування однопартійної політичної системи, багатоступінчатих виборів в найвищі органи державної влади привели до того, що країна в 80-х рр. зіткнулася з необхідністю внесення кардинальних змін в політичну систему в цілому і інститут виборів зокрема. Тому, новим кроком і одночасно поверненням на магістральну дорогу розвитку виборчого законодавства Сербії стали реформи кінця 80-х – на початку 90-х рр. Прийняття Конституції 1990 р. і Закону про вибори депутатів Народної Скупщини – прорив країни до системи парламентаризму, розділення властей, дійсно загальному рівному і прямому виборчому праву.

Бібліографічний список

1. Устав Републике Србије 1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtaksi.hu/docs/cd2/Szserbia/>
2. Јовановић М. Изборни системи – избори у Србије 1990 – 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://izbornareforma.rs/wordpress/wp-content/uploads/zbornik/Milan%20Jovanovic%20-%20Redizajnikranje%20izbornog%20sistema%20Srbije%20jedan%20neuspeo%20pokusaj.pdf>
3. Чурсина Т.И. Современные избирательные системы. Выпуск 4: Австралия, Венесуэла, Дания, Сербия// Чурсина Т. И., Орлов А. Т., Ракитская И. А., Половченко К. А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [// www.twirpx.com/file/694184](http://www.twirpx.com/file/694184)

4. Парламентские выборы в Сербии (1990) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // ru.wikipedia.org
5. Чурсина Т.И. Современные избирательные системы. Выпуск 4: Австралия, Венесуэла, Дания, Сербия// Чурсина Т. И., Орлов А. Т., Ракитская И. А., Половченко К. А. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // www.twirpx.com/file/694184
6. Јовановић М. Изборни системи – избори у Србије 1990 – 1996 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://izbornareforma.rs/wordpress/wp-content/uploads/zbornik/Milan%20Jovanovic%20-%20Redizajniiranje%20izbornog%20sistema%20Srbije%20jedan%20neuspeo%20pokusaj.pdf>
7. Чурсина Т.И. Современные избирательные системы. Выпуск 4: Австралия, Венесуэла, Дания, Сербия// Чурсина Т. И., Орлов А. Т., Ракитская И. А., Половченко К. А. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // www.twirpx.com/file/694184
8. Марковић Р. Уставно право и политичке институције [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.libed.ru/knigi-nauka/417095-12-centralnaya-izbiratel'naya-komissiya-rossiyskoj-federacii-rossiyskiy-centr-obucheniya-izbiratel'nim-tehnologiyam-pr.php>
9. Чурсина Т.И. Современные избирательные системы. Выпуск 4: Австралия, Венесуэла, Дания, Сербия// Чурсина Т. И., Орлов А. Т., Ракитская И. А., Половченко К. А. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // www.twirpx.com/file/694184

В статье рассматриваются проблемы становления и усовершенствования избирательной системы Сербии в посткоммунистический период. Освещается процесс трансформации избирательной системы и переход от однопартийной к многопартийной системе.

This article deals with the establishment and improving of Serbian electoral system in post-communist period. It discloses the process of electoral system transformation and conversion from one-party to multiparty system.

Стаття надійшла до редколегії 13.03.2014

УДК 329.05

Бедрак Н. М., НУ «ОЮА»

ПАРТІЇ ЯК ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

Статтю присвячено дослідженню ролі політичних партій у процесі формування політичного представництва суспільних інтересів. Визначено вплив демократизації політичної системи та механізмів ротації політичної